

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ

AN INTEGRATED APPROACH TO THE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE AGRI-FOOD SPHERE OF THE SOUTHERN REGION

Охарактеризовано сучасний стан і проблеми розвитку агропродовольчої сфери (АПС) Південного регіону. Обґрунтовано необхідність, напрями та форми сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. Наведено пропозиції зі стабілізації і сталого розвитку АПС регіону. Визначено доцільність сталого розвитку агропродовольчої сфери шляхом формування кластерів у пріоритетних галузях регіону. Запропоновано комплексний підхід до управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону, який враховує закономірності розвитку світової агропродовольчої сфери, стимулювання внутрішнього ринку споживання, створення інноваційних кластерів.

Ключові слова: сталий розвиток, агропродовольча сфера, Південний регіон, кластер, інфраструктура.

вольственной сфери путём формирования кластеров в приоритетных отраслях региона. Предложено комплексный подход к управлению устойчивым развитием агропродовольственной сферы региона, который учитывает закономерности развития мировой агропродовольственной сферы, стимулирование внутреннего потребительского рынка, создания инновационных кластеров.
Ключевые слова: устойчивое развитие, агропродовольственная сфера, Южный регион, кластер, инфраструктура.

Characterized the current state and problems of the agri-food sphere (AFS) of the Southern region. Investigated the necessity, directions and forms of sustainable development of the agri-food sphere of the region. The proposals the integrated approach on stabilization and sustainable development of the AFS of the region. Determined feasibility of sustainable agri-food sphere by creating clusters in the priority areas of the region. Offered a comprehensive approach to sustainability management of agri-food sphere of the region, taking into account the patterns of the global agri-food sphere, boost domestic consumption market, creation of innovation clusters.
Key words: sustainable development, agri-food sphere, South region, cluster, infrastructure.

УДК 332.145

Самофатова В.А.

к.е.н., доцент,
докторант кафедри економіки
промисловості
Одеська національна академія
харчових технологій

Охарактеризовано современное состояние и проблемы развития агропродовольственной сферы (АПС) Южного региона. Обосновано необходимость, направления и формы устойчивого развития агропродовольственной сферы региона. Приведены предложения по стабилизации и устойчивому развитию АПС региона. Определена целесообразность устойчивого развития агропродовольственной сферы путём формирования кластеров в приоритетных отраслях региона. Предложено комплексный подход к управлению устойчивым развитием агропродовольственной сферы региона, который учитывает закономерности развития мировой агропродовольственной сферы, стимулирование внутреннего потребительского рынка, создания инновационных кластеров.

Постановка проблеми. Основним стратегічним принципом розвитку агропродовольчої сфери України є збалансованість розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями, орієнтація на розвиток кооперації та кластерної організації виробництва [1]. Агропродовольча сфера України з її базовою складовою, сільським господарством, є системоутворювальною в національній та регіональних економіках, формує продовольчу, і у визначених межах, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей та створює соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Водночас, багатоаспектність параметрів розвитку агропродовольчої сфери (АПС) на регіональному рівні потребує створення і реалізації дієвих механізмів управління. Сам по собі сталий розвиток включає в себе безліч процесів, механізмів та шляхи їх досягнення. Безперечно, проблему досягнення сталого розвитку АПС можна вирішити, зосередившись передусім на внутрішніх факторах, а вже потім – урахувуючи зовнішні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери займає вагомe місце в наукових працях і досліджувалась численними науковцями, такими, як: П. Саблук, О. Шубравська, Ю. Лузан, О. Попова, О. Бородіна, І. Прокопа, І. Іртицева, Т. Стройко і багатьма іншими вченими. Водночас

проблема управління сталим розвитком агропродовольчої сфери на регіональному рівні є складним соціально-економічним завданням, що вимагає врахування конкретних умов функціонування, тобто потребує подальшого наукового опрацювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення основних етапів розробки та реалізації комплексного підходу до управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону – це забезпечення сталості всіх її підсистем і складових – економічної, екологічної та соціальної. Причому складові сталого розвитку повинні бути взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Південний регіон переважно займає територію рівнинної Причорноморської низовини і складається з трьох областей: Миколаївської, Одеської та Херсонської. Район розташований на перетині державних і міжнародних морських шляхів Азово-Чорноморського басейну. Його кліматичні умови та приморське положення сприяють розвитку агропродовольчої сфери та рекреаційного господарства. Сільське господарство має зерново-тваринницький напрям з широко розвиненим садівництвом і виноградарством. Овочівництво розвивається переважно на поливних землях. У Південному регіоні можна виділити наступні сільськогосподарські зони:

– виноградарсько-зерново-олійна із садівництвом та молочно-м'ясним тваринництвом – південні райони Одеської, Миколаївської та Херсонської областей;

– зерново-олійна з виробництвом цукрових буряків і молочно-м'ясним тваринництвом – північні райони Одеської, Миколаївської та Херсонської областей;

– овоче-молочна приміського типу – навколо Одеси, Миколаєва, Херсона [2, с. 606]. Виробництво основних культур галузі рослинництва південного регіону представлено в таблиці 1.

Другою основною галуззю сільськогосподарського виробництва в Південному регіоні є тваринництво, яке має м'ясо-молочний напрям (таблиця 2).

Актуальність та своєчасність вирішення питань, пов'язаних із дослідженням сталого розвитку агропродовольчої сфери на регіональному рівні, обумовлена зростанням уваги до регіонів та визначенням їх провідної ролі в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку суспільства, яке знаходиться під впливом світових глобалізаційно-інтеграційних процесів.

Для переходу до сталого розвитку необхідні управлінські рішення і дії, що мають випереджувальний превентивний характер. Вирішення проблем ефективного використання і збереження природно-ресурсного потенціалу агропродовольчої сфери регіону в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь потребує кардинальної зміни світогляду, цінностей, пріоритетів, етичних норм життєдіяльності. Тому основоположними принципами сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону повинні стати ресурсоефективність і ресурсозбереження. У світовій практиці це забезпечується переходом

на ощадне сільськогосподарське виробництво, що зумовлює необхідність спрямування інвестицій вітчизняних господарств у найближчій перспективі, насамперед на:

– придбання техніки і знарядь для переходу на мінімальний і нульовий (волого і структурозберігаючий) обробіток ґрунту;

– інтегрування тваринництва у систему ведення господарства з відповідним сівозмінним землеустроєм;

– розвиток селекції та перехід до використання насіння посухостійких культур;

– забезпечення кормових угідь для відтворення кормової бази тваринництва [5, с. 79].

Сучасна агропродовольча сфера розвивається в умовах динамічної зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що безпосередньо впливає на розробку комплексного підходу до управління сталим розвитком. Стабільність і сталість є складними категоріями та основою відтворювальних процесів розвитку економіки. Методологічною основою їх вияву є взаємозв'язок, послідовність, перехід одної у іншу. Стабілізація – основа сталого розвитку. Способи реалізації етапів комплексного підходу до сталого розвитку представлені в таблиці 3.

Розробка комплексного підходу до управління сталим розвитком агропродовольчої сфери – складний і творчий процес, який передбачає урахування регіональних особливостей. Забезпечити перехід на траєкторію сталого розвитку та реалізувати інноваційну модель у агропродовольчій сфері покликані інноваційно-виробничі агропродовольчі кластери. Зауважимо, що кластери створять умови для більш ефективного використання ресурсів та потенціалу підприємств агропродовольчої сфери.

Таблиця 1

Валовий збір основних сільськогосподарських культур у Південному регіоні у 2015 р., тис. т.*

Область	Зерно і зернобобові	Насіння соняшнику	Картопля	Овочі	Ріпак
Миколаївська	2896,4	938,7	18,9	483,0	41,5
Одеська	3489,0	755,3	37,2	436,5	137,7
Херсонська	2621,9	486,5	23,6	1251,5	59,4
Всього по регіону	9007,3	2180,5	79,7	2171	238,6
По Україні	60125,8	11181,1	1291,0	9214,0	1737,6

* За даними [3]

Таблиця 2

Виробництво продуктів тваринництва у Південному регіоні у 2015 р.*

Область	М'ясо, тис. т	Молоко, тис. т	Яйця, млн. шт.	Мед, тон
Миколаївська	32,6	343,8	284,1	5845
Одеська	48,8	385,3	355,0	1822
Херсонська	48,9	300,0	1577,8	854
Всього по регіону	130,3	1029,1	2216,9	8521
По Україні	2322,6	10615,4	16782,9	63615

* За даними [4]

У сучасних умовах слід урахувувати всі фактори, які впливають на попит і пропозицію продукції агропродовольчої сфери. Зокрема, на думку Ю. Лузана одним із найважливіших інституціональних завдань сталого розвитку агропродовольчої сфери є формування обґрунтованих балансів ліміту платоспроможного попиту населення та пропозицій на продукцію сільського господарства і продовольчі товари, з урахуванням усіх діючих факторів. Ринкове балансування ліміту попиту і пропозиції на агропродовольчу продукцію одночасно повинно виконувати як організаційну, так і стимулювальну функції. Комплексне його забезпечення дасть змогу суб'єктам господарювання організувати підприємницьку діяльність відповідно до основного ринкового принципу: виробляти те, що продається, а не продавати те, що виробляється. Тільки такі передумови забезпечуватимуть їх сталий і конкурентний розвиток [6, с. 28].

І. Іртищева вважає, що розвиток агропродовольчого виробництва залежить від ставлення суспільства до соціальних проблем, передусім сільського населення, рівня його кваліфікації і культури, мотивації його трудової і соціальної активності у впровадженні інновацій у виробництво та забезпечення сталого розвитку [7, с. 22]. На думку О. Бородіної, основна суперечність сучасного етапу розвитку українського аграрного сектора полягає у тому, що на тлі модернізації сільськогосподарського виробництва, його інтенсифікації та нарощування експортного потенціалу руйнується традиційний сільський уклад, занепадають сільські громади, а село перетворюється на зону суцільної бідності та соціального неблагополуччя. Відсутнє усвідомлення того, що це – цілісна соціоекономічна система, яка включає: виробництво безпечного продовольства;

рекреаційну діяльність; збереження природи і розвиток ландшафтів; охорону традиційної української самобутності і сільського етносу. Лише концепція сільського розвитку, що розглядається в такому широкому контексті, може у перспективі забезпечити Україні геополітичне становище у світовій агропродовольчій системі [8, с. 90]. Соціальний ефект сталого розвитку агропродовольчої сфери полягає також у зменшенні продовольчої залежності України за такими важливими продуктами, як м'ясо яловичини, овочі та фрукти; створення додаткових робочих місць у сільському господарстві

Сталий розвиток агропродовольчої сфери нерозривно пов'язаний з екологічною сталістю, яка включає в себе стан земельних ресурсів та інших складових навколишнього середовища. Необхідно відзначити, що усі три складові сталого розвитку безумовно тісним чином пов'язані один з іншим. Екологічна складова виступає в якості обов'язкового критерію, якому повинні відповідати економічний і соціальний розвиток. Однак, протягом останніх років все очевиднішою стає екологічна незбалансованість сільськогосподарського виробництва, що призводить до посилення руйнівних тенденцій у використанні найціннішого багатства українського народу – землі. Негативний вплив на довкілля, спричинений сільськогосподарським виробництвом, пов'язаний як із виснаженням природних ресурсів, так і з забрудненням у результаті застосування отрутохімікатів та мінеральних добрив. Агропродовольча сфера як видозмінене внаслідок сільськогосподарської та переробної діяльності середовище включає сільгоспугіддя, агропромисловий комплекс, сферу обслуговування аграрного і продовольчого секторів України. За соціально-економічною природою сільське господар-

Таблиця 3

Способи реалізації етапів комплексного підходу до сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону

Види корпоративних стратегій	Способи реалізації стратегій
Стратегія покращення якості життя	– споживання безпечної і якісної агропродовольчої продукції відповідно до науково-обґрунтованих норм споживання; – створення відповідної соціально-економічної інфраструктури у сільській місцевості; – екологізація агропродовольчої сфери і біосфери в цілому.
Стратегія сталого розвитку	– горизонтальна і вертикальна інтеграція; – кластеризація; – створення агротехнопарків і агротехнополісів; – зростання якості продукції та диверсифікація асортименту; – виробництво органічної продукції; – вихід на нові ринки збуту.
Стратегія стабілізації	– реінжиніринг бізнес-процесів; – реструктуризація неефективних об'єктів агропродовольчої сфери; – інноваційне оновлення агропродовольчої сфери.

Джерело: розроблено автором

ство поділяється на два сектори: корпоративний та індивідуальний. О. М. Бородіна та І. В. Прокопа зазначають, що структура вітчизняного сільського господарства є поляризованою: на одному полюсі зосередились агрохолдинги, а на іншому – особисті селянські господарства (ОСГ). Останні не тільки виробляють основну частину «економічно невідгідних», але і потрібних людям видів сільськогосподарської продукції, а також виконують інші необхідні суспільні функції. Вони є важливою складовою сільської економіки, вагомим джерелом доходів сільського населення, слугують однією з найстабільніших економічних основ сільського розвитку [8, с. 92]. Зокрема, плодоовочева продукція вирощують головним чином ОСГ, яким не під силу будівництво складських приміщень з регульованим температурним режимом. Державна ж підтримка для цієї (хоч і основної) категорії виробників картоплі, овочів і фруктів відсутня (програма, яка діяла, була доступною лише для логістичних торгових компаній). Не маючи умов для зберігання своєї продукції, ОСГ вимушені продавати її торговим посередникам упродовж збиральної кампанії, що значно знижує прибутковість виробництва плодоовочевої продукції та заінтересованість у його нарощуванні [5, с. 85]. Досить вразливою складовою інфраструктури агропродовольчої сфери є елеваторне господарство, транспортні засоби, вантажоперевезення та плодоовочесховища. Елеваторне господарство монополізоване торгово-фінансовими компаніями (у тому числі агрохолдингами, яким доступні довгострокові кредитні інвестиції). Як наслідок, сільськогосподарські підприємства, не підконтрольні компаніям, і фермерські господарства вимушені складувати свою продукцію на приватних елеваторах за досить високими цінами [5, с. 86].

Вихід із цієї ситуації полягає у створенні кластерних структур і впровадження для них системи пільгового кредитування. У підприємств кластера наявні додаткові конкурентні переваги завдяки можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на впровадження інновацій. Важливою особливістю є те, що до них входять гнучкі підприємницькі структури малого бізнесу, які дозволяють формувати інноваційні «точки зростання». Загальновідомо, що в умовах традиційної організації агропродовольчої сфери, основна частка прибутку формується на стадії отримання кінцевої продукції та її реалізації. Кластерний підхід дозволяє сформувати такий механізм відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання. У результаті зворотних економічних зв'язків прибуток із сфери реалізації повертається у сфери виробництва сировини і його переробки у відповідності до понесених витрат. У цьому полягає

одна з головних переваг кластерної організації, тут у повному обсязі враховуються інтереси безпосередніх сільгоспвиробників [9, с. 19]. Додатковий ефект від створення кластерів досягається тим, що вони дозволяють вибудувати раціональний технологічний ланцюг просування продукції від виробництва до споживача, економити витрати і формувати оптимальну вартість виробництва, впливати на збут продукції, впроваджувати інновації, реалізовувати економічні інтереси усіх учасників об'єднання [9, с. 22]. Тобто створення кластерів сприятиме запровадженню системи узгодження економічних інтересів в ланцюжку «виробництво-переробка-торгівля».

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, слід зазначити, що комплексний підхід до управління сталим розвитком агропродовольчої сфери дозволяє чітко визначити пріоритети напрями та взаємозв'язок між основними структурними складовими. Доцільною буде розробка комплексної регіональної програми сталого розвитку агропродовольчої сфери, яка повинна бути як універсальною, так і унікальною, з урахуванням специфічних особливостей Південного регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
2. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. За ред. Є. П. Качана. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – 704 с.
3. Статистичний збірник. Рослинництво України у 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
4. Статистичний збірник. Тваринництво України у 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
5. Молдаван Л. В., Шубравська О. В. Інвестиційні пріоритети у сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми її реалізації / Л. В. Молдаван, О. В. Шубравська // Економіка України – 2015. – № 4. – С. 78–87.
6. Лузан Ю. Я. Забезпечення попиту та пропозицій на продовольчому ринку України розвитку / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК – 2011. – № 8. – С. 27–36.
7. Іртицева І. О. Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики: Монографія – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2010. – 412 с.
8. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Економіка України – 2015. – № 4. – С. 88–96.
9. Гусаков В. Е. Концепция создания и функционирования кластерных структур в аграрном комплексе / В. Е. Гусаков // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. аграрных навук – 2016. – № 3 – С. 19–25.